

МЕТОДОЛОГІЯ ІСТОРІЇ, ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

UDK 94:324.51(438) «9/10»:930.1

Krzysztof Benyskiewicz

CZY KSIĘŻNICZKA PREDŚŁAWA STAŁA SIĘ OFIARĄ «DYNASTYCZNEJ» ZEMSTY BOLESŁAWA CHROBREGO, CZY WYOBRAŹNI PÓŹNOŚREDNIOWIECZNYCH LATOPI SARZY?

Криштоф Бенускевіч. Чи княжна Предслава стала жертвою «династичної» помсти Болеслава Хороброго; чи уяви пізньосередньовічних літописців? У статті розглядається історія Предслави, доньки Володимира Великого. Відповідно новгородським літописам XV–XVI ст., після захоплення Києва Болеславом Хоробрим, принцеса була наложницею польського князя. Потім Болеслав викрав її до Польщі. Ця версія подій прийнята істориками. Проблема полягає у тому, що в самих давніх німецьких, польських і руських джерелах Предслава у цій ролі не показана. Невідомо, які джерела стали основою для історії, що розповідається у новгородському літописі. Існує ймовірність того, що розгляд Предслави в цих літописних пам'ятках не мав адекватного пояснення.

Ключові слова: Русь, Польща, Предслава, Болеслав Хоробрий, Ярослав Мудрий, київський похід, міжнародні відносини.

Криштоф Бенускевич. Или княгиня Предслава стала жертвой «династической» мести Болеслава Храброго; или представления позднесредневековых летописцев? В статье рассматривается история Предславы, дочери Владимира Великого. Согласно новгородским летописям XV–XVI вв., после захвата Киева Болеславом Храбрым, принцесса была наложницей польского князя. Потом Болеслав похитил ее в Польшу. Эта версия событий принята историками. Проблема заключается в том, что в самых старых немецких, польских и русских источниках. Предслава в этой роли не происходит. Неизвестно, какие источники послужили основой для истории рассказанной новгородским летописом. Существует вероятность того, что размещение Предславы в этих летописных памятниках не имело адекватного обоснования.

Ключевые слова: Русь, Польша, Предслава, Болеслав Храбрый, Ярослав Мудрый, киевский поход, международные отношения.

W 1018 roku Bolesław Chrobry wyprawił się na Ruś. Według kroniki Anonima Galla przyczyną najazdu było pragnienie pomszczenia upokorzenia, jakim była odmowa ręki księżniczki przez «króla Rusinów»¹. Sto lat przed Gallem o matrymonialnych planach Bolesława wobec jednej z córek Włodzimierza opowiadał

Thietmar². Zawiedziony w swych zakusach władca, po zajęciu Kijowa, miał uprowadzić Rurykowiczównę. Kronikarz niemiecki określił Bolesława «starym lubieżnikiem», ganiąc grzeszne zainteresowanie żonatego monarchy inną kobietą³. Gall Anonim postępowanie Bolesława ujął w symboliczne ramy zwycięskiej manifestacji. Entuzjastyczny panegirysta postanowił przy tej okazji słać nie tylko sprawność bojową bohatera, ale i jego elokwencję oraz dowcip. Godzący mieczem w Złotą Bramę Bolesław oryginalnym monologiem bawił swych wojów: «Tak jak w tej godzinie Złota Brama miasta ugodzoną została tym mieczem, tak następnej nocy ulegnie siostra najtchórzliwszego z królów, której mi dać nie chciał. Jednakże nie połączy się z Bolesławem w łożu małżeńskim, lecz tylko jeden raz, jak nałożnica, aby pomszczona została w ten sposób zniewaga naszego rodu, Rusinom zaś ku obeldze i hańbie»⁴. Niestety literacką fikcją było tylko symboliczne ugodzenie budowli. Najprawdopodobniej księżniczka stała się prawdziwą ofiarą znieważonego monarchy. Ani Thietmar, ani Gall nie znali jej imienia. Ujawniły je dopiero latopisy, stwierdzając, że była nią Predsława, córka Włodzimierza Wielkiego⁵. Kwestia relacji między polskim księciem i Rurykowiczówną w źródłach ruskich przedstawia się nieco zagadkowo. Najstarsze wersje latopisów nie wspominały w ogóle o seksualnych wybrykach Bolesława w Kijowie. W relacji z polskiego najazdu latopisów ławrentiewskiego i hipackiego ruskie księżniczki pojawiły się anonimowo w grupie osób uprowadzonych z Kijowa przez Chrobrego: «И избиша ляхы. Болеславъ же побѣже ис Къіева, възма имѣнье и бояры Ёрославлѣ и сестрѣ его...»⁶. O niewoli Rurykowiczówny nie wiedziały najstarsze źródła spisane w Nowogrodzie⁷.

Według kroniki Thietmara w zdobytym Kijowie przebywało dziewięć sióstr Jarosława. Czy Bolesław uprowadził do Polski wszystkie księżniczki? Biskup merse-burski wspominał tylko o jednej. Wydaje się, że niemiecki kronikarz w tej kwestii nie mógł mieć wyczerpujących wiadomości, gdyż jego informatorzy opuścili Ruś przed zakończeniem wyprawy kijowskiej przez Bolesława⁸. Słyszeli za to o podjętej przez Chrobrego inicjatywie zmierzającej do wymiany więzionej przez księcia nowogrodzkiego córki za rodzinę Jarosława. Według żywota Mojżesza Węgrzyna autorstwa pieczarskiego mnicha Polikarpa polski książę uprowadził «obie» siostry Jarosława⁹. «Obie», jak przypuszczam, oznaczało jednocześnie wszystkie, które wziął do niewoli Chrobry. Skąd pochodziły informacje hagiografa? Na pewno nie były to wiadomości wynikające z autopsji – Polikarp żył najprawdopodobniej na przełomie XII i XIII wieku¹⁰. Aleksander W. Nazarenko zwrócił uwagę, że o dwóch bezimiennych córkach Włodzimierza i Rognedy wspomniała Powieść minionych lat w rozdziale poświęconym pogańskiemu życiu księcia¹¹. Mimo że, latopisarz przedstawił kolejne żony Włodzimierza: Greczynkę, dwie Czeszki i Bułgarkę nie odnotował żadnego innego potomstwa płci żeńskiej tego księcia¹². Po lekturze Powieści możemy stwierdzić, że najstarsze znane źródło ruskie udokumentowało egzystencję tylko trzech córek Włodzimierza – Predsławy córki Rognedy, jej anonimowej rodzonej siostry, i najmłodszej, także bezimiennej, przyszłej żony Kazimierza Odnowiciela¹³. Opisując wydarzenia roku 1043 latopisarz stwierdził: « В си же времена вдасть Ярославъ сестру свою за Казимира... »¹⁴. Brak Marii Dobronegi wśród córek Włodzimierza wspomnianych przez latopisarza

we fragmencie Powieści poświęconym «rodzinnemu» życiu Włodzimierza, sugeruje, że nie zaprezentowano tam całego jego potomstwa¹⁵. Niestety, późniejsze źródła ruskie nie wniosły nic istotnego do żeńskiej genealogii Włodzimierza. Według Aleksieja A. Szachmatowa wiele informacji Polikarpa dotyczących wojny domowej na Rusi w czasach Jarosława pochodziło z zaginionego Żywota Antoniego¹⁶. Czy tak było w istocie, nie stwierdzimy, gdyż nadal nie znamy treści źródła. Nie wdając się w szczegółową krytykę hipotezy A. A. Szachmatowa, należy zauważyć, że wśród współcześnie znanych latopisów znajomość Żywota wykazują tylko latopisy powstałe w XV–XVI wieku. W tej sytuacji należałoby przyjąć założenie, że Polikarp czerpał ze źródeł powstałych wcześniej, jemu współczesnych lub z tradycji ustnej. Treści tradycji ustnej nie znamy. Jeśli tak, to jedyne logiczne rozwiązanie polega na tym, że autor żywota Mojżesza Węgrzyna posługiwał się «wykazem» potomstwa Włodzimierza z Powieści. Na tej podstawie uznał, że Włodzimierz miał dwie córki¹⁷. Dlatego właśnie «obie» dostały się do niewoli Bolesława: «Возвращаяся в Ляхы, поять (Болеслав – прзур К. В.) съ собою обѣ сестрѣ Ярославли и изъима же бояры его, с нимиже и сего блаженаго Моисея веде ...»¹⁸. Opowieść o losach świętego odzwierciedlałaby zatem wiedzę wynikającą z Powieści. Mimo, że główny bohater opowiadania przebywał na dworze Predsławy i stamtąd trafił do niewoli, hagiograf nie wskazał księżniczki jako jego towarzyszk niedoli. Predsława nie pojawiła się również w toku opowiadania o «polskich» perypetiach Mojżesza¹⁹. Jak widać, w najstarszych znanych dziś ruskich przekazach liczba córek Włodzimierza oscylowała od trzech do dwóch, a Predsławy nie kojarzono z kobietami uprowadzonymi przez polskiego księcia.

Dostępne źródła nie ułatwiają rozwikłania kwestii uwięzionych księżniczek, gdyż najprawdopodobniej nie są szczególnie skrupulatne w rejestracji córek Włodzimierza. Czy rzeczywiście było ich dziewięć tak jak chciał Thietmar? Biorąc pod uwagę obyczaje kijowskiego księcia i liczbę spłodzonych synów, wiadomość niemieckiego kronikarza nie wydaje się fantastyczna. Niestety, nie zweryfikujemy liczby córek Światosławica. Spore trudność nastęrczy także odtworzenie losów zidentyfikowanych niewiast. Jak wyżej wspomniałem, poza skromną wiedzą wynikającą z prezentowanych już źródeł, nie dysponujemy innymi, niebudzącymi wątpliwości przekazami. Mimo to, w literaturze historycznej pojawiło się kilka hipotez dotyczących potomkiń Włodzimierza. Jedna z nich odnosiła się do Teofano, żony posadnika nowogrodzkiego Ostromira. Ostromir został namiestnikiem Nowogrodu po przejściu władzy w Kijowie przez Izjasława Jarosławicza²⁰. Według nieco zagadkowego stwierdzenia pochodzącej z połowy XI wieku Ewangelii Ostromira, miał on być krewnym Izjasława²¹. Owe enigmatyczne pokrewieństwo różnorodnie pojmovano²². Andrzej Poppe doszedł do wniosku, że wynikało ono z małżeństwa Ostromira z Teofano, córką Włodzimierza i cesarzówny Anny²³. Kontrolerska hipoteza A. Poppego zyskała przychylną opinię Aleksandra W. Nazarenki²⁴. Jej prawdopodobieństwo przyjął także Dimitrij Donskoj²⁵. Co ciekawe, do konceptu A. Poppego nie odniósł się ani Leontij Wojtowicz, ani Jewgenij Pczelów²⁶. Weryfikacja hipotezy polskiego badacza jest możliwa tylko w przypadku rozszyfrowania użytego przez diakona Grzegorza pojęcia «blizokij» łączącego Ostromira z Izjasławem. Nawet

jeśli uznamy, iż intencją Grzegorza było przypomnienie więzów powinowactwa łączących księcia i posadnika, to nie wiadomo jaki charakter one przybrały i kiedy zostały zadziergnięte. Inaczej rzecz ujmując, wydaje się, że użyte przez Andrzeja Poppego do budowy modelu «bliskości» kryterium imionowe nie tworzy decydującej przesłanki dla jednoznacznego umieszczenia Teofanu wśród córek Włodzimierza²⁷.

«Kolejną historiograficzną kandydatką na córkę Włodzimierza stała się żona saskiego margrabiego Bernarda II von Haldensleben. Podstawą przypuszczeń w tej sprawie był zapis trzynastowiecznej saskiej kroniki mówiący o tym, że matka Ottona, syna Bernarda pochodziła z Rusi²⁸. Małżonkę Bernarda z Włodzimierzem skojarzył Nicolas de Baumgarten²⁹. Pomysł rozwinął Leontij Wojtowicz, sugerując, że księżniczkę za margrabiego wydał Jarosław lub Bolesław Chrobry. W tym ostatnim wypadku byłaby jedną z córek Włodzimierza wywiezionych z Kijowa przez Chrobrego³⁰. Krytykę tej hipotezy przeprowadził Jewgenij W. Pczelów³¹. Rosyjski genealog zwrócił uwagę na zapisy Lamperta z Hersfeldu, według którego matką Ottona była Słowianka, a małżeństwo było mezaliansem³². Takie ujęcie sprawy nie wyłącza ewentualności mariażu z Rusinką, ale zdaje się podważać książęce pochodzenie matki Ottona³³. W tej sytuacji należałoby się zgodzić ze zdaniem Jewgenija W. Pczelowa i Aleksandra W. Nazarenki, wątpiących w zasadność twierdzenia o małżeństwie margrabiego Bernarda z córką Włodzimierza³⁴.

Wiele zamieszania powstało wokół kolejnej domniemanej córki Włodzimierza-Premisławy. Przyczyną nieporozumień wokół tej kobiety stały się źródła węgierskie i Historia rosyjska Tatiszczewa. Według węgierskich kronik książę Władysław Łysy pojął za żonę Rusinkę i był ojcem trzech synów Andrzeja, Beli i Leventy³⁵. Z kolei W. N. Tatiszczew opisał spotkanie posłów z Polski, Węgier i Czech z Włodzimierzem w 1014 roku. Dyplomaci uzyskali wówczas zgodę Światosławica na zawarcie małżeństw jego córek z władcami swych państw. Spotkanie wieńczące układy miało odbyć się we Włodzimierzu wiosną następnego roku³⁶. Do finalizacji umowy nie doszło z powodu nagłej śmierci wielkiego księcia. Księżniczki przyobiecane księciu czeskiemu i węgierskiemu wywiózł z Kijowa w 1018 roku Bolesław Chrobry³⁷. Z tych przekazów wyłoniła się córka Włodzimierza małżonka Władysława Łysego, której historycy nadali imię Premisławy. Wydaje się, że doniesienia kronik węgierskich i W. N. Tatiszczewa wymagają istotnej korekty. Jeśli chodzi o źródła węgierskie, to pomyliły one dwóch synów księcia Michała: Vazula i Władysława³⁸. W rzeczywistości ojcem Andrzeja, Beli i Leventy był Vazul. Nie wiadomo tylko, czy błędy kronikarzy dotyczyły również małżonki księcia. Z kolei opowiadanie Wasilija N. Tatiszczewa nie ma odpowiednika w latopisach. Wydaje się, że jest to dość swobodna interpretacja wzmianki Powieści o dobrych relacjach Włodzimierza z Bolesławem, Stefanem I i Ołdrzychem z 996 roku³⁹. Tam także jest mowa o pokoju i przyjaźni, ale nie ma najmniejszej aluzji do ewentualnych pertraktacji małżeńskich. Skąd wzięła się Premisława? Jest to postać źródłom nieznaną. Powołał ją do życia Filip Strahl na podstawie opowiadania W. N. Tatiszczewa. Bogata wyobraźnia niemieckiego historyka pozwoliła na skojarzenie Predsławy z królem czeskim, a Premisławy z królem węgierskim⁴⁰. Z Historii państwa rosyjskiego

«nowa» księżniczka przedostała się na karty opracowań Móra Wartnera i Nicolasa de Baumgartena⁴¹. Poprawek w biografii Włodzimierzówny dokonał Leontij Wojtowicz: księżniczka miała być córką Rognedy i żoną księcia węgierskiego Władysława Łysego, przyrodniego brata króla Stefana I⁴². Ostatnio do hipotezy odniósł się M. K. Jurasow, konstatując konieczność jej ostrożnego traktowania⁴³. W omawianej koncepcji warto rozróżnić dwa elementy: małżeństwo Władysława Łysego z przedstawicielką Rurycowiczów i związek tego księcia z Premisławą, córką Włodzimierza. W pierwszym przypadku odnotowujemy prawdopodobieństwo zawarcia takiego małżeństwa wynikające z przekazów źródłowych. Brak jednak wskazówki pozwalającej na łączenie księcia z córką konkretnego przedstawiciela ruskiej dynastii. Zupełnie inaczej trzeba potraktować kwestię mariażu Władysława z Premisławą – jest to hipoteza całkowicie pozbawiona źródłowego umocowania. Władysław nie mógł poślubić Premisławy, gdyż ona nie istniała.

W gronie osób zatrzymanych przez Bolesława w Kijowie znajdowała się zapewne Maria Dobronega. Księżniczka liczyła wówczas kilka lat i chyba niewiele rozumiała z wydarzeń rozgrywających się wokół książęcej rodziny⁴⁴. Ciekawe, czy miała okazję osobiście spotkać się z dziadem swego przyszłego męża? Nie wiadomo co działo się z dziewczynką po wyjeździe Bolesława z Kijowa. W każdym razie w latach czterdziestych XI wieku przebywała na Rusi⁴⁵. Maria Dobronega jest jedyną córką Włodzimierza, której losy możemy śledzić do chwili śmierci.

Historiograficzne poszukiwania ewentualnych kandydatek na zakładniczki i ofiarę Bolesławowej zemsty na Jarosławie nie przyniosły zadowalających rezultatów. Podobnie jak średniowieczni latopisarze obracamy się w kręgu tych samych osób.

W niemal powszechnej opinii badaczy archetyp Powieści minionych lat obejmujący opis wyprawy kijowskiej Bolesława był kilkakrotnie interpolowany. Nie ma jednak konsensusu co do czasu dokonanych zmian i źródeł w tym celu wykorzystanych. Kwestii tej sporo uwagi poświęcił już Aleksiej A. Szachmatow. Zdaniem znawcy średniowiecznej ruskiej historiografii epizody włączone do Najstarszego lub Początkowego Zводу w postaci wzmianki o śmierci Budego, jeńcach pojmany w bitwie nad Bugiem czy uwięzieniu i seksualnym wykorzystaniu Predsławy, zostały przejęte pośrednio lub bezpośrednio z Żywota Antoniego i zaginionej redakcji Kijowsko-peczerskiego paterika⁴⁶. Koncepcję A. A. Szachmatowa poddał krytyce Jurij A. Artamonow, nie widząc uzasadnienia dla przypuszczeń o pochodzeniu wszystkich faktów zawartych w opowiadaniu o Mojżeszcu Węgrzynie z Żywota Antoniego. Przypomniał także wyraźną deklarację Polikarpa o czerpaniu informacji z latopisu⁴⁷. Autor żywota Mojżesza, opisując zamieszki w Polsce po śmierci Bolesława, stwierdził na zakończenie: «якоже Летописцы поведают...»⁴⁸. Stanowisko Jurija A. Artamonowa należy uznać za słuszne, gdyż o zawartości zaginionego Żywota Antoniego możemy mówić właściwie tylko w obszarze odzwierciedlonym innymi źródłami. Dzięki deklaracji mnicha Polikarpa wiemy, że oprócz latopisu, posługiwał się on Żywotem Antoniego. Wynurzenia hagiografa Mojżesza w tym względzie brzmią jednoznacznie:

«Се же в Житии святого отца нашего Антония вписано есть, же Моисеи,

бе бо во дни святого Антония пришел и скончался он о Господе в добре исповедании, пребив в монастыри 10 лет, 5 лет въ плене страдав во узах, 6-е лето в – за чистоту.

Помянух же и чрнеческое изгнание в Лясах преподобнаго ради пострижения, еже вдатися Богу, егоже возлюби. Сии же вписано в Житии святого оца нашего Федосия»⁴⁹.

Żywot Antoniego był źródłem informacji dla Polikarpa, lecz, jak widać, nie w zakresie dotyczącym wojny polsko-ruskiej i losów Przedslawy. Rozpatrując wiarygodność hipotezy Aleksieja A. Szachmatowa o wpływie Żywota Antoniego na treść średniowiecznych ruskich zabytków historiograficznych skonstatować należy jej małe prawdopodobieństwo. Trudno bowiem logicznie wytłumaczyć dlaczego wiadomości źródła powstałego w latach siedemdziesiątych XI stulecia (Żywot Antoniego) znalazły pełniejsze odbicie w latopisach spisanych w XV–XVI wieku niż w Zwodzie początkowym lub Powieści minionych lat. Przykładowo, z jakich przyczyn, autor Powieści nie przejął istotnych szczegółów opowiadania Żywota o przebiegu wojny polsko-ruskiej w 1018 roku, a pisarz zwodu «nowogrodzko-sofijskiego», wykorzysta jego pełniejszą wersję?

«Если верить Каролови Шажносзе и иным zwolennikom wzbogacenia wiadomości o wyprawie kijowskiej Chrobrego detalami eskapady Szczodrego, uzyskujemy obraz skomplikowanej historii tego tekstu⁵⁰. Niezwykle «historiograficzne» przypadki relacji 1018 roku ilustruje cytat z jednej z wersji późnych zwodów nowogrodzkich tzw. latopisu nowogrodzkiego Karamzina:

«В лѣто 6526. Прииде Болеслав съ Святопльком на Ярослава с ляхы; Ярослав же съвокупивъ русь и варяги и словѣны, поиде противу Болеславу и Святопльку. И приде Вельню, и сташа оба полы рѣкы Буга. И бѣ у Ярослава кормилецъ и воевода, именемъ Буды; и нача укарати Болеслава, глаголя « Да то ти прободемъ трѣскою чрево твое тлѣстое» Бѣ бо Болеслав велик и тяжекъ, яко и на кони не могы сидѣти, но бѣше смыслень. И рече Болеслав к дружинѣ своей: «Аще вы сего укора не жалъ, азъ единъ погыну» И сѣд на конь, и побреде в рѣку, и по немъ вои его. Ярослав же не утягну испльчитися, и победи Болеслав Ярослава. И ту убиша Буды воеводу; и инѣх множество побѣдиша, а еже ихъ руками изимаша то расточи Болеслав по Ляхом, а самъ вниде в Киев съ Святопльком и сѣде на столѣ Володимери. И тогда Болеслав положи себѣ на ложи Передславу, дщерь Володимирю, сестру Ярославлю. Ярослав же убежа съ 4-ми мужи Новуграду. И рече Болеслав: « Разведете дружину мою по городомъ на покорѣмъ» И бысть тако. Ярославу же прибѣгшу к Новуграду, хотяше бѣжати за море, и посадник Добрыня Коснятин сынъ с новгородьци расѣкоша лодьи Ярославли рекуще: « Хотем ся еще бити по тебѣ с Болеславом и съ Святоплькомъ» И начаша скоть сбирати от мужа по 4 куны, а от старост по 10 гривень, а от бояръ по 18 гривен; приведоша варягъ и вдаша им скоть, и съвокупи Ярославъ воя многы. Болеслав же бѣ в Киевѣ сѣдя, безумныи же Святоплькъ рече: «Елико же ляхов по городомъ избивайте». И избиша я. Болеслав же побѣже ис Киева, поволочив Передславу, возмя имѣние и бояръ Ярославлих, и сестры его, и На-

стаса пристави Десятинного кѣ имѣнью, бѣ бо ся ему ввѣрилъ лестию; и людии множество веде с собою, и грады Червеньскыя зая собѣ, и прииде в свою землю⁵¹; Святопѣлкѣ же нача княжити в Киевѣ. И поиде Ярослав на Святопѣлка, и бѣжа Святопѣлкѣ в печенѣгы»⁵².

Wyodrębnione w tekście obszary ilustrują ewolucję zapisu według hipotez Szajnochy-Karłowicza-Szachmatowa i innych zwolenników jego postępującej interpolacji. Pogrubioną czcionką zaznaczono notatkę podstawową znajdującą się w ławrentiewskiej wersji Powieści minionych lat (Zwód początkowy)⁵³. Kursywa odzwierciedla poprawki latopisarzy dokonane około 1070–1080 roku poprzez zdublowanie informacji z 1069 roku lub uzupełnienie dotyczące relacji między Bolesławem i Światopełkiem w Kijowie (według Szachmatowa i Michejewa), a tekst zwykły podkreślony, fragmenty zaczerpnięte z Żywota Antoniego⁵⁴. Jak widać, latopisarze przez pokolenia trudzili się nad nadaniem relacji odpowiedniej dramaturgii.

Hipotezie o stopniowej historiograficznej rozbudowie fabuły przedstawiającej przebieg wojny polsko-ruskiej 1018 roku towarzyszy koncepcja odwrotna, mówiąca o usunięciu jej części z Powieści minionych lat i powielaniu okrojonej wersji w kolejnych latopisach. Przedstawicielami tego nurtu badawczego są m.in. Aleksander B. Gołowko i Jacek Banaszkiewicz. Istota tego stanowiska polega na założeniu pierwotnego istnienia szczegółowej relacji z wydarzeń 1018 roku o treści odpowiadającej zapisom późnych latopisów nowogrodzko-sofijskich. W opinii A. B. Gołowki omawiany fragment należał do funkcjonujących niezależnie licznych opowieści o wewnątrzdynastycznych konfliktach na Rusi. W skład Powieści wszedł stosunkowo późno, jako że w najstarszej znanej jej wersji, czyli w latopisie nowogrodzkim I nie występuje. Pojawił się w kolejnej mutacji znanej z latopisu ławrentiewskiego «nieco skrócony»⁵⁵. Skróty miały dotyczyć elementów różniących latopis Ławrentego od nowogrodzkiego IV. Są to fragmenty, które niegdyś A. A. Szachmatow uznawał za przejęte z Żywota Antoniego, czyli m.in. dotyczące Predsławy. W 1990 roku Jacek Banaszkiewicz, analizując ruskie źródła pod kątem treści związanych z intronizacją Bolesława jako władcy Rusi, podzielił je na dwa nurty. Pierwszą grupę tworzyły latopisy troicko-ławrentiewskie i latopis I nowogrodzki, gdzie nie było wzmianki o przejściu przez Bolesława Włodzimierzowego tronu i seksualnym wykorzystaniu Predsławy. Do drugiej zaliczył późniejsze latopisy nowogrodzkie zawierające oba wątki. Historyk stwierdził w konkluzji: «W wiązce informacji, w skład której wchodziły owe wiadomości o wjeździe Bolesława do Kijowa, zasiądziu przezeń na «stole» Włodzimierza i położeniu sobie na łożu Peredsławy, jesteśmy raczej skłonni widzieć zapis dawniejszej tradycji, zwłaszcza, że fakt zainteresowania się naszym władcy ruską księżniczką i uwięzienie jej do Polski poświadczą Thietmar»⁵⁶. Z wywodów Aleksandra B. Gołowki i Jacka Banaszkiewicza wynika, iż tradycja XV–XVI-wieczna jest starsza od zapisanej co najmniej sto lat wcześniej. Dziwnym zrządzeniem losu obszerna wersja relacji z wydarzeń 1018 roku w Kijowie przepadła gdzieś w latopisach. Jeśli dobrze rozumiem hipotezę A. B. Gołowki, tworzący kijowski zwód lat 70-tych Nikon skrócił opowiadanie, a do archetypu latopisu I nowogrodzkiego weszła wersja Powieści minionych lat całkowicie pozbawiona fragmentu opisującego

wydarzenia z 1018 roku w Kijowie⁵⁷. W tej sytuacji nasuwają się dwa pytania:

- dlaczego Nikon usunął część tekstu,
- w jakiej wersji Powieści przechowano oryginalny fragment opowiadania o wyprawie kijowskiej.

Z dzisiejszej perspektywy niełatwo zrozumieć intencje latopisarza korygującego pierwowzór. Karol Kollinger pisał o ewentualności dokonania zmian z inspiracji Gertrudy, małżonki Izjasława Jarosławica. Córka Kazimierza miała dosyć duży wpływ na męża, ale czy angażowała się w sprawy pisarstwa historycznego na Rusi?⁵⁸ Teoretycznie mogła odczuwać dyskomfort w związku ze sposobem potraktowania Rurykowiczówny przez swego przodka, dlaczego jednak zmieniałaby historię jego panowania w Kijowie? Franciszek Sielicki, pod wpływem hipotezy Władymira D. Koroluka, również dostrzegał rolę Gertrudy w kształtowaniu tradycji o wyprawie kijowskiej. Badacz stwierdził na ten temat: «Otóż wedle Koroluka jakaś wersja tego eposu (o Predsławie – przyp. K. B.) polskiego rozpowszechniła się na Rusi, może za pośrednictwem przybyłej tu Gertrudy, siostry Kazimierza Odnowiciela, poślubionej przez księcia Iziasława, syna Jarosława Mądrego. Być może, że było tak rzeczywiście. Wtedy nie dziwiłby nas przydomek «Wielki» dany Chrobremu w Powieści minionych lat, gdyż w Polsce właśnie tak nazywały tego króla najdawniejsze roczniki i kroniki»⁵⁹. Jak widać historycy zupełnie odmiennie widzieli zaangażowanie Piastówny w sprawę zachowania pamięci o przykrych doświadczeniach Predsławy.

Z ruskiego punktu widzenia, jak sądzę, przejęcie władzy w mieście przez Bolesława i zniewolenie Predsławy obciążały konto Światopełka. We wszystkich znanych wersjach Powieści minionych lat jest on postacią jednakowo negatywną. Wymazywanie czynów Bolesława dla poprawienia wizerunku Światopełka nie miałoby sensu. Nie widać także przesłanek do tworzenia «białych plam» z patriotycznych pobudek. Rodzima tradycja o wyprawie kijowskiej w niezbyt korzystnym świetle przedstawiała zarówno Jarosława jak i Światopełka. W tych okolicznościach najlepszym rozwiązaniem byłoby jej zupełne przemilczenie.

Jeśli w latach 70-tych XI wieku usunięto część opowiadania o skutkach bitwy nad Bugiem i poczynaniach Bolesława Chrobrego w Kijowie, a w kolejnych wariantach spisanych latopisów pojawiała się tylko zubożona jej wersja, to jaki rocznik przechował oryginalny tekst? Poszukiwania kierują nas ku archetypowi latopisów nowogrodzko-sofijskich. W tej grupie do najstarszych należą latopis nowogrodzki IV, tzw. latopis Karamzina i latopis sofijski I. Do roku 1418 ich treści są niemal identyczne i wszystkie zawierają wiadomość o intronizacji Bolesława i zniewoleniu Predsławy. Od czasów A. A. Szachmatowa przyjmuje się, że miały one wspólny pierwowzór, którym był ogólnoruski zwód nowogrodzko-sofijski⁶⁰. Zazwyczaj powstanie tego zabytku datuje się na schyłek pierwszej połowy XV wieku («zwód 1430» lub «zwód 1448 r.»⁶¹). Gdyby domniemana pierwotna zapiska o wojnie 1018 roku rzeczywiście istniała, to przez ponad 300 lat nie zauważył jej (lub nie wykorzystał) żaden z latopisarzy. Uczynił to dopiero skrupulatny autor rocznika nowogrodzko-sofijskiego. Sytuacja taka wydaje się niemal nieprawdopodobna. Należałoby raczej, jak sądzę, optować za rozwiązani-

em postulującym rozbudowę treści interesującej nas notatki poprzez jednorazowe jej uzupełnienie. Nie ma jednak podstaw, by przypuszczać, że nastąpiło to przy wykorzystaniu Żywota Antoniego. Nie wiem także, czy słuszne są, wspomniane wyżej propozycje dotyczące interpolacji wiadomości z 1018 treściami wywiedzionymi z roku 1069 oraz wnioski Sawwy M. Michejewa, odnoszące się do okoliczności opuszczenia Kijowa przez Bolesława Chrobrego⁶². Rozbudowa narracji znanej z najstarszych wersji Powieści minionych lat, jak przypuszczam, nastąpiła w pierwowzorze XV–XVI-wiecznych latopisów nowogrodzko-sofijskich. To autor hipotetycznego, zaginionego dziś zwodu, mógł wprowadzić nowe elementy do historii konfliktu polsko-ruskiego z 1018 roku. Najprawdopodobniej zasadniczy fragment o wojnie Bolesława z Jarosławem i wyprawie Chrobrego na Kijów pochodził z latopisu hipackiego. Świadczy o tym epitet użyty pod adresem Światopełka, nakazującego zabijania Polaków – «bezumni»⁶³. Materiał wyjściowy został rozbudowany przez pisarza nie tylko dysponującego nieznanymi dotąd wiadomościami, ale objawiającego skłonność do ozdabiania i uzupełniania tekstu oryginalnego. Dzięki temu m.in. znalazły się w tym zwodzie informacje o ekscesach Bolesława po zdobyciu Kijowa. Powstałe na jego podstawie latopisy: nowogrodzki IV, sofijski I, Karamzina, nikonowski, twerski i kilka innych, pisały o Predsławie, córce Włodzimierza i siostrze Jarosława, którą Bolesław «położył sobie na łożo»⁶⁴. Wiadomości o zniewoleniu księżniczki pojawiły się w ruskich źródłach kilkaset lat po kijowskich wydarzeniach i były bardziej szczegółowe od wszystkich znanych dotychczas. Skąd się te wiadomości wzięły? W jaki sposób pisarz pierwowzoru późnych latopisów nowogrodzkich wpadł na skądinąd niecodzienny pomysł, by polski monarcha wykorzystał seksualnie pojmaną w Kijowie księżniczkę, jeśli drastycznych szczegółów nie znano jeszcze w czasach, gdy spisywano latopis ławrentiewski i hipacki? Czy możliwe, by zainspirowały go jakieś zaginione przekazy?

W sprawie losów księżniczki pojawiały się niekiedy sugestie wskazujące na ewentualność czerpania informacji przez latopisarzy z opowieści o Predsławie. Według Władymira D. Koroluka ustna tradycja o siostrze Jarosława miała przywędrować na Ruś z Polski za sprawą Gertrudy, żony Izjasława⁶⁵. Franciszek Sielicki dostrzegał nawet istnienie takiego «wątku» w kronice Galla Anonima⁶⁶. Nie wiem dlaczego w Polsce ktokolwiek miałby kulturować w jakiegokolwiek formie pamięć księżnej. Co istotniejsze, nie wiadomo, by epos tego rodzaju powstał. Nie tu chyba trzeba szukać podstaw dla rewelacji nowogrodzkiego pisarza. Motyw seksualnego wykorzystania przez polskiego monarchę ruskiej księżniczki obecny był tylko w kronikach Thietmara i Galla Anonima. W żadnym wypadku nie dotyczył on jednak Predsławy. O jej istnieniu nie wiedział Thietmar, pisał bowiem o uwiedzeniu jednej z dziewięciu sióstr⁶⁷. Gall także nie znał imienia księżniczki. Nie dysponujemy informacjami, by w XV wieku kronika Thietmara lub Galla trafiły na Ruś. Nic nie wskazuje, by treść którejkolwiek w szerszym zakresie wpłynęła na brzmienie latopisów. Ludmiła E. Morozowa, w opracowaniu poświęconym kobietom średniowiecznej Rusi, stwierdziła: «Можно предположить, что эта новая информация была взята составителями поздних летописцев из польских хроник»⁶⁸. Ewentualność taką rozważał również Karol Kollinger⁶⁹. Hipoteza

o wpływie polskiej tradycji na ukształtowanie relacji o konflikcie z 1018 roku jest o tyle niezwykła, że powinna zakładać wykorzystanie treści zawartych w kronice Galla. Z upływem czasu, w średniowiecznej polskiej tradycji historiograficznej związanej z wyprawą kijowską, nastąpiły istotne przeobrażenia. Pod barwnym piórem Wincentego Kadłubka Bolesław Chrobry nie stracił swej wojowniczej natury, lecz zniknął wiodący motyw jego działań – zemsta za odmowę ręki Rurykowiczówny⁷⁰. Bezpowrotnie przepadła też zniewolona księżniczka. Dzierżwa o sukcesach księcia napisał z podziwem, ale enigmatycznie: «Rusinów tak wielu zabił, że woda w rzece Bugu zgęstniała od płynącej krwi»⁷¹. Wyprawa kijowska znalazła skromne odzwierciedlenie w Kronice wielkopolskiej. Tu, Gallową, ruską księżniczkę, zastąpił anioł: «Wspomniany zaś miecz króla Bolesława, dany mu przez anioła, nazywa się Szczerbiec, dlatego, że na wezwanie anioła przybywszy na Ruś, pierwszy uderzył nim w Złotą Bramę, która zamykała gród kijowski na Rusi»⁷². Najobszerniejszą relację o wojnie polsko-ruskiej zaprezentował Jan Długosz. Polski kronikarz stwierdził, że Chrobry w 1008 roku, po osadzeniu na tronie (i ucieczce) «nieroztropnego» Światopełka, wziął do niewoli dwie siostry ksiąząt ruskich, Predsławę (Przecslawam) i Mścislawę⁷³. Zdaniem Długosza dziesięć lat później polski monarcha ponownie starł się z Jarosławem i po raz kolejny pokonał go w boju. Wówczas, w jednej ze zdobytych warowni pojmał siostrę księcia, czyniąc z niej nałożnicę. Jak widać Długosz korzystał zarówno ze źródeł ruskich, jak i polskich. Wydarzenia osadzone przez siebie w 1008 roku oparł na kronice Galla i Powieści minionych lat⁷⁴. Informację o zniewoleniu Rurykowiczówny zaczerpnął z kroniki Anonima Galla. Wiadomość o ilości córek Włodzimierza, podobnie jak Polikarp, wywiódł z Powieści⁷⁵. W jaki sposób poznał imiona księżniczek uprowadzonych z Kijowa przez Bolesława? Odpowiedzi na to pytanie udzielili Aleksander Semkowicz i Borys M. Kloss. A. Semkowicza zainteresowała Mścislawa, kobieta nieznana dotąd latopisom. Na podstawie doświadczenia zdobytego w toku analizy tekstów polskiego kronikarza, doszedł do wniosku, że był to wymysł Długosza⁷⁶. B. M. Kloss nie miał problemu z ustaleniem źródeł informacji polskiego dziejopisa, wskazując na grupę latopisów nowogrodzko-sofijskich⁷⁷. Czy wniosek ten był słuszny? Wydaje się, że XV-wieczny polski kronikarz nie kojarzył kilku faktów zawartych w późnych wersjach zwodów nowogrodzko-sofijskich dotyczących spraw polskich. Mam na myśli współzycie Bolesława z Predsławą, bliskie relacje Kazimierza z Jarosławem oraz małżeństwo Izjasława z Gertrudą. Kwestie te były dosyć wyraźnie wyartykułowane np. w latopisie nowogrodzkim IV i sofijskim I. Oba roczniki, oprócz cytowanej już wzmianki o «położeniu na łożę» Predsławy, obszernie prezentowały okoliczności zawarcia porozumienia między Kazimierzem i Jarosławem, wzbogacając je nawet osobistym wystąpieniem syna Włodzimierza do polskiego księcia: «елико отец твои Болеславъ побѣдивъ мене и полонилъ люди за ся, то вдати ми за вѣно»⁷⁸. Epizod zamykała informacja o małżeństwie siostry Kazimierza z Izjasławem. Lektura kroniki Długosza wskazuje, że nie identyfikował on Predsławy z księżniczką-nałożnicą Bolesława, nie wykorzystał interesującego motywu powrotu jeńców ruskich do kraju i nie wiedział o mariażu Gertrudy. Bolesława Szczodrego określał jako brata ciotecznego Izjasława, widząc w synu Jarosława tylko brata Marii Dobronegi⁷⁹. Wni-

osek ten jest tylko postulatem. W świetle swobodnego i wybiórczego korzystania przez krakowskiego dziejopisa z dostępnych mu źródeł, niczego nie można stwierdzić z całkowitą pewnością.

Hipoteza o polskiej proveniencji informacji dotyczących losów ruskiej księżniczki musi zakładać, jak stwierdziłem, wyłącznie wykorzystanie tradycji Gallowej. To jednak nie wystarczy dla uzasadnienia rewelacji późnych latopisów nowogrodzkich. Z kroniki Galla nie wynika, by to Predsława stała się obiektem szczególnego zainteresowania Bolesława. Najpierw zatem latopisarz winien podjąć wiadomość o seksualnych aspektach postępowania polskiego władcy, a następnie skojarzyć Predsławę z kobietą «położoną na łożu» zwycięzcy. Kiedy mogła dotrzeć na Ruś opowieść o losach Rurykowiczówny-nałożnicy Chrobrego? Bliższe określenie czasu wydaje się niepodobieństwem. Stwierdzić możemy tylko to, co wynika z dotychczasowych rozważań – informacja pojawiła się między spisaniem ostatniego latopisu niezawierającego interesujących nas fragmentów, a powstaniem archetypu latopisów nowogrodzko-sofijskich. Nie wydaje się, by hipotetyczny autor interpolacji wykorzystał kronikę Galla w szerszym zakresie. Najprawdopodobniej nigdy też nie zetknął się z jej odpisem. Warto zauważyć, że kronika Galla, po latach zapomnienia, w XIV–XV wiku stała się na ziemiach polskich przedmiotem zwiększonego zainteresowania. Kanonik brzeski Piotr z Byczyny spisał Kronikę książąt polskich w oparciu o dzieło XI-wiecznego Anonima. Korzystał z niej także Jan Długosz. Dwie z trzech ocalałych kopii kroniki pochodzi z XIV wieku⁸⁰. W XIV stuleciu nastąpiło ożywienie kontaktów polsko-ruskich, ze sprawą ekspansji Kazimierza Wielkiego, nabytków terytorialnych jego następców i unii polsko-litewskiej⁸¹. Pojawiła się atmosfera sprzyjająca wymianie kulturalnej. Rusini studiowali w Krakowie, na dwór polskiego władcy przybywali duchowni i artyści⁸². Może wówczas, w ruskich kręgach intelektualnych, zapoznano się z polską tradycją dotyczącą historii wyprawy i szczególnego losu jednej z sióstr Jarosława? Jeśli domysł ten uznamy za prawdopodobny, pozostaje kwestia obsadzenia roli uwiedzionej księżniczki. Dlaczego Bolesław miał skrzywdzić akurat Predsławę? O wyborze, w jakiejś mierze, mogło zadecydować dążenie latopisarza do «odanonimowanie» ofiary. Predsława była jedyną znaną z imienia dorosłą córką Włodzimierza. W konflikcie między Jarosławem a Światopełkiem stała zdecydowanie po stronie księcia nowogrodzkiego. Przypuszczam, że z dramaturgicznego punktu widzenia idealnie nadawała się na ofiarę oryginalnej zemsty Bolesława Chrobrego.

Według kroniki Thietmara Chrobry podjął próbę negocjacji w sprawie wymiany z Jarosławem Mądrym «rodzinnych» jeńców⁸³. W niewoli księcia nowogrodzkiego znajdował się córka Bolesława, będąca jednocześnie żoną Światopełka. Jakie były efekty mediacji podjętej przez metropolitę kijowskiego, nie wiemy⁸⁴. Informatorzy niemieckiego kronikarza zapewne opuścili Kijów przed finalizacją rozmów. Jak i kiedy się zakończyły, możemy się tylko domyślać⁸⁵. Źródła na ten temat milczą. Nie znamy losów większości bohaterów tych wydarzeń. Dotyczy to także Predsławy. Mimo braku wiadomości źródłowych, historyków intrygowały koleje życia księżniczki. Znaczna część badaczy zajmujących się historią córki Włodzimierza przyjęło, że do kresu swych

dni pozostała ona w Polsce⁸⁶. Zastanawiano się również nad statusem Predsławy u boku Bolesława. W grę wchodziło małżeństwo lub konkubinaty. Za legalną małżonkę uznawali ją m.in. František Dvornik, Gerard Labuda, Walentyn L. Janin, Aleksander W. Nazarenko, Aleksander A. Szajkin⁸⁷. W chwili, gdy Bolesław zbliżył się w Kijowie z ruską księżniczką, pozostawał w związku małżeńskim z Odą. Dlatego właśnie surowy Thietmar był oburzony jego postępowaniem⁸⁸. Na tym etapie właściwie kończą się możliwości historycznej dyskusji opartej na faktach historycznych. Nie wiadomo bowiem, jak ułożyły się relacje Bolesława z Odą oraz między polskim księciem i Rurykowiczówną⁸⁹. Z kolei przypuszczenia wokół zawartego ewentualnie jeszcze w Kijowie małżeństwa księcia z Rusinką to tylko bezpodstawne spekulacje⁹⁰. Upadają one choćby w kontekście informacji Galla o jednorazowym zbliżeniu między «partnerami».

«Polski» okres w życiu Predsławy ciekawił szczególnie polskich historyków. Zwiększone zainteresowanie losami księżniczki nastąpiło w 1981 roku po referacie Bogdana Bolza przedstawionym na seminarium Zakładu Historii Powszechnej UAM w Poznaniu. Pojawiła się wówczas hipoteza o osiedleniu na Ostrowie Lednickim kijowskiego sprzymierzeńca Bolesława Anastazego Korsunianina⁹¹. Koncepcję tę rozszerzył Gerard Labuda, sugerując prawdopodobieństwo ulokowania na Ostrowie także Predsławy. Kończąc swe wywody na temat domniemyanych mieszkańców wyspy, stwierdził: «Nie jest zapewne przypadkiem, że w tzw. II świątyni odnaleziono grób dziecka, wyposażony w złotą obrączkę; czy był to syn Bolesława i Predsławy?»⁹². G. Labuda nawiązywał do wyników poszukiwań archeologicznych na Ostrowie Lednickim, kiedy przy tzw. II kościele odsłonięto grobowiec zawierający pierwotnie ciało dziecka⁹³. Archeolog i eksplorator Ostrowa Janusz Górecki hipotezę Gerarda Labudy uznał za frapującą, sam jednak łączył pochówek z trzecim pokoleniem dynastii piastowskiej⁹⁴. Do przypuszczeń G. Labudy po kilku latach wrócił Aleksander Grygorowicz. Według jego koncepcji, na Ostrowie Lednickim pochowana została Predsława, Bolesław Chrobry i ich dziecko⁹⁵. Pomysł A. Grygorowicza przypomina inną interesującą historię dotyczącą pochówku Bolesława Chrobrego i jego nieznanego potomka. W katedrze poznańskiej w grobowcu Bolesława Chrobrego w 1744 roku odnaleziono trzy urny, które przypisano królowi, jego królewskiej małżonce i ich synowi⁹⁶. Kapituła zleciła wykonanie nowej trumienki, w której umieszczono ocalałe szczątki⁹⁷. Według Gerarda Labudy pochówek Bolesława w Poznaniu mógł łączyć się konfliktem między władcą a arcybiskupem gnieźnieńskim. Przyczyną nieporozumień był związek Chrobrego z Predsławą. Znaną z kroniki Galla wzmiankę o interdykcie rzuconym na Polskę przez arcybiskupa Gaudentego, skojarzył bowiem G. Labuda z grzesznym pożyciem monarchy⁹⁸. Według G. Labudy, księżniczka ruska stała się, niechcący, przyczyną poważnego kryzysu wewnętrznego w Polsce.

Odnosząc się do prezentowanych propozycji możemy stwierdzić, że wszelkie rozważania wokół miejsca pobytu córki Włodzimierza (Predsławy) w Polsce mają charakter niesprawdzalnych spekulacji. Znalezione na Ostrowie w żaden sposób nie łączą ruskiej księżniczki z tym miejscem⁹⁹. Z faktu pochowania na wyspie dziecka także nie wynika jakikolwiek związek z Predsławą. Podobnie jak trudno rozwiązać

kwestię bezpośrednich relacji między polskim władcą a uprowadzoną księżniczką, tak nie ma możliwości ustalenia losów Rurykowiczówny i czasu jej ewentualnego pobytu w Polsce.

Dotychczas historycy łączyli ze sobą sprawę niezwyklej zemsty Bolesława z uprowadzeniem ruskich księżniczek do Polski. Obie kwestie nie musiały jednak mieć ze sobą związku. Jeśli wierzyć Gallowi, polski monarcha po zdobyciu Kijowa, w symboliczny sposób, dopełnił «wendetty» na Jarosławie. W ten sposób aspekt wzajemnych animozji można było uznać za zamknięty. Zwycięstwo otworzyło przed księciem możliwość uwolnienia więzionej przez adwersarza córki. Tu może spoczywać przyczyna wywiezienia do Polski siostr Jarosława. Wiążąc kobiety, Piast zdobywał atut w negocjacjach z księciem nowogrodzkim. Sprawa wymiany zakładniczek, jeśli nie została rozwiązana za życia Światopełka, nie straciła na aktualności po ostatecznym zwycięstwie Jarosława. Porażka i śmierć Światopełka, jak sądzę, usunęła z relacji polsko-ruskich istotne kontrowersje. Z dzisiejszej perspektywy możemy stwierdzić, że obaj wielcy wrogowie okazali się triumfatorami – Bolesław przeprowadził zwycięską eskapadę na Kijów, zdobywając Grody Czerwieńskie, Jarosław pokonał swego głównego wroga i zdobył tron kijowski. W tej sytuacji, przy odrobinie dobrej woli, problemy dynastycznych więźniów można było rozwiązać drogą dyplomacji. Kłopot polega na tym, czy strony zdolne były do racjonalnej dyskusji. Czy Bolesław «Wielki» i Jarosław «Mądry» doszli do porozumienia? I tu, w obliczu milczenia źródeł, dywagacje te powinniśmy zawiesić, mając nadzieję na pozytywne rozstrzygnięcie konfliktu.

Rekapitulując dotychczasowe rozważania, stwierdzamy:

- nie wiemy, które księżniczki zostały uprowadzone przez Bolesława Chrobrego do Polski po wyprawie kijowskiej. Wskazanie przez Polikarpa, autora żywota Mojżesza Węgrzyna, liczby dwóch kobiet było domysłem wysnutym na podstawie treści zawartych w Powieści minionych lat,
- do chwili powstania archetypu późnych XV–XVI-wiecznych latopisów nowogrodzkich w źródłach ruskich motyw współżycia seksualnego polskiego księcia z ruską księżniczką nie wystąpił. Wiadomość ta pojawiła się, jak sądzę, na fundamencie najstarszej polskiej tradycji historiograficznej. Wskazanie Predsławy jako nałożnicy Bolesława, jak przypuszczam, wynikało z dążenia latopisarza do personalizacji ofiary.
- nie wiadomo co stało się z księżniczkami wywiezionymi z Kijowa przez Bolesława, ani z córką Piasta więzioną przez Jarosława.

Historia Predsławy przechodziła niezwyklej ewolucję. W średniowiecznej historiografii ruskiej pojawiła się jako sojuszniczka Jarosława w konflikcie ze Światopełkiem. Kilkaset lat później została utożsamiona z uprowadzoną ofiarą seksualnej zemsty Bolesława Chrobrego na Jarosławie Mądrym. Na zadane przez Jacka Banaszkiwicza pytanie: «Czy jest nasza Peredsława postacią w tym sensie wytworzoną, iż osoba, po której w tradycji zostały ślady (jakaś siostra rywalizujących książąt uwikłana była w walkę o tron po śmierci Włodzimierza, jakąś córkę tego władcy wziął ze sobą Bolesław czy też interesował się nią w Kijowie), dostała imię i swoje miejsce w dziejach?»¹⁰⁰, należy odpowiedzieć pozytywnie. Sądzę, że w obrazie znanym z późnych latopisów

jest ona historiograficzną kreacją¹⁰¹. «Wytwarzanie» fascynującej historii Predsławy to proces postępujący i niezamknięty. Przekonuje o tym historiografia współczesna. Sukcesywnie, dzięki historykom, poznajemy nowe «fakty» z życia księżniczki. Philipp Strahl wyekspediował Predsławę do Czech, a Borys Grekow uczynił z niej małżonkę Ołdrzycha. Postępujący tym tropem Wiktor Torop, usunął ją z Pragi po urodzeniu Ołdrzychowego syna. Według Gerarda Labudy, arcybiskup Gaudenty, oburzony niemoralnym postępowaniem Bolesława współżyjącego z córką Włodzimierza, obłożył Polskę interdyktem. Jerzy Strzelczyk «domniemywał», że Predsława akceptowała postępowanie Bolesława wobec siebie¹⁰². Z kolei Henryk Łowmiański, po lekturze żywota Mojżesza Węgrzyna, postawił hipotezę, że «można niewiasta polska zakochana w Mojżeszcu jest identyczna z Predsławą»¹⁰³. Jakże daleko temu historiograficznemu «fantomowi» Rurykowiczówny do Powieściowej księżniczki z Predsławinego siółka, wspierającej Jarosława w walce ze Światopełkiem.

Przypisy:

¹ Anonima tzw. Galla Kronika czyli dzieje książąt i władców polskich. Oprac. Malczyński K. // Pomniki dziejowe Polski. Seria II, t. 2 Kraków, 1952. L. 1, C. 7. P. 21; J. Banaszkiwicz, Bolesław i Predsława. Uwagi o uroczystości stanowienia władcy w związku z wejściem Chrobrego do Kijowa // Kwartalnik Historyczny. 1990. T. 47 Z. 3/4. S. 4, podaje źródłowe i legendarne przykłady wojowników rozpoczynających wojnę po odmowie ręki wybranki. Można znaleźć wiele przykładów, kiedy brak zgody rodziny lub kobiety nie stał się źródłem konfliktu. Według Головки А. Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X – первой трети XIII вв. Киев, 1988. С. 27, dostrzegł w relacji tendencje oparte na folklorystycznych legendach rycerstwa polskiego, wskazując jednak na potwierdzenie części informacji Galla w innych źródłach.

² Kronika Thietmara. Wyd. i oprac. Jedlicki M. Z. Poznań, 1953. Ks. 8, R. 32. S. 620.

³ Kollinger K. Polityka wschodnia Bolesława Chrobrego (992–1025). Wrocław, 2014. S. 348.

⁴ Anonim tzw. Gall, Kronika polska. Przekł. R. Grodecki, oprac. M. Plezia. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1975. Ks. 1, R. 7. S. 24. Zakrzewski S. Bolesław Chrobry Wielki. Kraków, 2000. S. 324: «Stosunki ze Światopełkiem i Jarosławem dowodzą, że Chrobry, przestrzegając zasady honoru rodu i własnego, nie przenosił spraw rodzinnych nad sprawę publiczną. Według Banaszkiwicza J., Bolesław i Predsława». S. 23-24: «Bolesław Chrobry ma władzę nad pokonanym krajem i jego stolicą – przeprowadza więc zgodnie z miejscowym zwyczajem ceremonię swej inauguracji jako zwierzchnika Kijowa (adventus i zasiąście na tronie) wieńcząc ją- jeśli można powiedzieć – położeniem na swym łożu Predsławy. Ów końcowy akt uroczystości przejmowania władzy w Kijowie przez Bolesława nie jest, naszym zdaniem, kaprysem króla czy jakąś szykaną wobec kraju i dynastii, która nim rządziła. Przeciwnie mieści się on bez reszty w całym procesie uwierzytelnienia osoby zdobywcy jako zwierzchnika wspólnoty kijowskiej, ma jak najdobitniej uświadomić nowym poddanym, że związek

małżeński z córką Włodzimierza – którego fizyczny aspekt został podkreślony – jest także poślubieniem kijowskiego władztwa wraz z jego godnością królewską...». Na temat wersji Galla Strzelczyk J. Bolesław Chrobry. Warszawa, 2014. S. 140: «Oznacza to (fakt konkubinatu Bolesława i Przedstawy – przyp. K. B.), że wersja Anonima Galla o zgwałceniu Przedstawy z zemsty nad pokonanym Jarosławem nie zasługuje na wiarę i stanowi wypaczenie wydarzeń». Na temat niektórych tez artykułu J. Banaszkiwicza zob. Poppe A. Spuścizna po Włodzimierzu Wielkim. Walka o tron kijowski 1015–1019 // Kwartalnik Historyczny. 1995. 102. z. ¾. S. 18-19; Strzelczyk J. Bolesław Chrobry. S. 140-141; Kollinger K. Polityka wschodnia. S. 193-198, 256.

⁵ Кульбинъ Н. Предслава. // Русский биографический словарь. Ред. А. А. Половцов. т. 14. Санкт-Петербург, 1905. С. 749; Poppe A. Przedślawa // Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniej-szych do schyłku wieku XII (dalej : SSS). t. 4. Wrocław, Warszawa, Kraków, 1970. S. 375-376; Войтович Л. Княжа доба : портрети еліти. Біла Церква 2006. С. 272-273; Донской Д. В. Рюриковичи. Исторический словарь. Москва, 2008. С. 522.

⁶ Повесть временных лет / Подгот. текста, перев., ст. и коммент. Д. С. Лихачева; Под. ред. В. А. Адриановой-Перетц. Москва, Ленинград, 1950. Ч. 1. С. 97.

⁷ Новгородская первая летопись // Полное собрание русских летописей (далі – ПСРЛ). Т. 3 Санкт-Петербург, 1841. С. 1; ПСРЛ. Т. 3 : Новгородская вторая летопись. С. 121.

⁸ Kronika Thietmara. Ks. 8, R. 32. S. 620. Kwestia zapisów Thietmara na temat powrotu Bolesława z wyprawy kijowskiej jest nieco niejasna. W księdze 7, stwierdził tamże. R. 65. S. 562, że książę osadziwszy Światopełka na tronie «powrócił w radosnym, nastroju do domu». Jednak tamże, Ks. 8, R. 31-33. S. 618-622, opisującym wydarzenia szczegółowo, można odnieść wrażenie braku relacji z ostatniego etapu eskapady. Chodzi, przede wszystkim, o zagarnięcie Grodów Czerwieńskich (pomijam kontrowersyjną sprawę zabijania Polaków). Jeśli wierzyć chronologii Thietmara, Bolesław powróciłby do kraju najpóźniej w końcu listopada 1018 r. W ciągu 2,5 miesiąca zdążyłby opanować sytuację w Kijowie, zdobyć Grody Czerwieńskie i wrócić do kraju. Pogląd o szybkim powrocie Bolesława stoi w sprzeczności z przekazem Galla, wg którego polski władca przebywał w Kijowie 10 miesięcy. Zob. na ten temat, A. F. Grabski, «Povest' vremennyh let» jako źródło do dziejów Polski – w świetle nowszej literatury // Kwartalnik Instytutu Polsko-Radzieckiego. 1955. T. 1-2. S. 274-275.

⁹ Слово о преподобнем Моисеи Угрене. Господи благослови // Древнерусские патерики : Киево-печерский патерик; волоколамский патерик / Сост. Ольшевская Л. А., Травников С. Н. Москва, 1999. С. 48-49; Zdaniem. Назаренко А. В. Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков. С. 203, informacja o «обу» siostrach była pomyłką.

¹⁰ Шахматов А. А. Разыскания о древнейших русских летописных сводах. Санкт-Петербург, 1908. С. 257; Ольшевская Л. А. Поликарп Л. А. // Словарь книжников и книжности Древней Руси. (XI – первая половина XIV в.) / Отв. ред. Д. С. Лихачев. Ленинград, 1987. С. 370.

¹¹ Повесть временных лет / Подгот. текста, перев., ст. и коммент. Д. С. Лихачева; Под. ред. В. А. Адриановой-Перетц. Ч. 1. С. 56. Назаренко А. В. Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков : Тексты. Перевод. Комментарий. Москва, 1993. С. 203.

¹² Omówienie literatury na temat małżonek Włodzimierza Wielkiego ostatnio : Чугаева І. Князь Володимир Святий і його жінки : легенди та реальність // Сіверянський літопис. 2015, Т. 5. С. 18-22.

¹³ Назаренко А. В. Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков. С. 196.

¹⁴ Повесть временных лет / Подгот. текста, перев., ст. и коммент. Д. С. Лихачева; Под. ред. В. А. Адриановой-Перетц. Ч. 1. С. 104.

¹⁵ W omawianym fragmencie, Повесть временных лет. / Подгот. текста, перев., ст. и коммент. Д. С. Лихачева; Под. ред. В. А. Адриановой-Перетц. Ч. 1. С. 56, latopisarz wymienił tylko 10 synów Włodzimierza. Nieco dalej, tamże. С. 83, pisze o 12.

¹⁶ Шахматов А.А. Разыскания о древнейших русских летописных сводах. С. 257-266, 278-280. Podobnie ostatnio : Цукерман К. Наблюдения над сложением древнейших // Борисо-Глебский Сборник, red. К. Цукерман. Paris, 2009. С. 256.

⁷ Назаренко А. В. Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков. С. 203; Пчелов Е. В. Генеалогия древнерусских князей IX – начала XI в. Москва, 2001. С. 180.

⁸ Слово о преподобном Моисеи Угрине. Господи благослови. // Древнерусские патерики: Киево-печерский патерик ; волоколамский патерик. С. 49.

¹⁹ Назаренко А. В. Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков. С. 196-197, 203, stwierdził, że autor żywota Mojżesza Węgrzyna wiedział, iż wśród jeńców Bolesława była Predsława.

²⁰ Янин В. Л. Новгородские посадники. Москва, 1962. С. 53-54.; Poppe A. Ostromir-Józef // SSS. Т. 3. Wrocław, Warszawa, Kraków, 1967. S. 549.

²¹ Остромирово евангелие 1056–1057 гг. Факсимильное воспроизведение рукописи. Москва, 1988. К. 294 б. O ewangelii: Schneider L., Ewangeliarz Ostromira. // SSS. Т. 1. Wrocław, Warszawa, Kraków, 1961. S. 467; Molé W. Ewangeliarz Ostromira. // Тамże. Wykaz literatury zob: http://mns.udsu.ru/collection_xi/SK_03.html (data dostępu: 19.02.2017).

²² Прозоровский Д. И. О родстве св. Владимира по матери // Записки императорской Академии Наук. Т. 5. 1898. С. 17-26; Янин В. Л. Новгородские посадники. С. 54; Рыбаков Б. А. Древняя Русь. Сказания. Былины. Летописи. Москва, 1963. С. 197.

²³ Поппэ А. Феофана Новгородская // Новгородский исторический сборник. Вып. 6 (16). СПб., 1997. С. 102-120

²⁴ Назаренко А. В. Древняя Русь на международных путях. Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX–XII вв. С. 487.

²⁵ Донской Д. В. Рюриквичи. Исторический словарь. С. 187.

²⁶ Войтович Л. Княжа доба. С. 272-273; Пчелов Е. В. Генеалогия древнерус-

ских князей IX – начала XI в. С. 180-181.

²⁷ Argumentacja Poppe A. Феофана Новгородская // Новгородский исторический сборник. Вып. 6 (16). СПб., 1997. С. 109-120.

²⁸ Sächsische Weltchronik. Ed. Weiland L. // Monumenta Germaniae historica. Scriptorum. Bd. 2, Hannoverae, 1877. P. 199.

²⁹ Baumgarten N. de. Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides russes du Xe au XIIIe siècle // Orientalia Christiana. 1927. Nr 9. P. 7. Tabl. 1. Podobnie : Ludat H. An Elbe und Oder um Jahr 1000. Skizzen zur Politik des Ottonenreiches und slavischen Mächte in Mitteleuropa. Köln-Wien, 1971. S. 144; Wolf A. Königskandidatur und Königsverwandtschaft: Herrmann von Schwaben als Prüfstein für das «Prinzip der freien Wahl» // Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters. 1991. Jg 47/1. S. 100-104; Thiele A. Erzählende genealogische Stammtafeln zur europäischen Geschichte. Bd. I, Teil. 1. Frankfurt/Main, 1993. Taf. 218; Войтович Л. Княжа доба. С. 276.

³⁰ Войтович Л. Княжа доба. С. 276.

³¹ Пчелов Е. В. Генеалогия древнерусских князей IX – начала XI в. С. 180.

³² Lamperti monachi Hersfeldenses opera. Ed. O. Holder-Egger. // Monumenta Germaniae historica. Hannoverae et Lipsiae, 1894. P. 71 : «Accesit ex insperato magnum turbandis rebus adiumentum Otto frater Willehelmi marchionis, sed matrimonio imparia, matre scilicet Sclavica, natus, vir aces ingenio et manu impiger».

³³ Według Lamperti monachi Hersfeldenses opera. Ed. O. Holder-Egger. P. 71, Otton do śmierci brata czyli do 1057 r. przebywał na wygnaniu w Czechach («Is apud gentem Voemorum iam a puero exulaverat»).

³⁴ Назаренко А. В. Русь и Германия в IX–X вв. // Древнейшие государства Восточной Европы. Материалы и исследования. 1991 г. Москва, 1994. С. 134. Пчелов Е. В. Генеалогия древнерусских князей IX – начала XI в. С. 180.

³⁵ Юрасов М. К. Отражение перемен в политической ситуации Венгрии эпохи Арпадов в генеалогии Ласло Сара // Восточная Европа в древности. Генеалогия как форма исторической памяти. XIII чтения памяти В. Т. Пашуто. Москва, 2001. С. 204-210.

³⁶ Татищев В. Н. История Российская. Москва, 1995. Ч. 2. С. 70. Najprawdopodobniej na podstawie zapiski Tatiševa Grekow B. Ruś Kijowska. Warszawa, 1955. S. 508-509 i Тороп, В. Ярослав Мудрый. С. 124-125, skonstatowali, iż Predsława została żoną księcia czeskiego Ołdrzycha.

³⁷ Татищев В. Н. История Российская. Ч. 2. С. 74.

³⁸ Kristó G. István és családja Árpád-kori történetírásunkban // Acta Universitatis Szegedensis de Attila József nominantae. Acta Historica. 1972. T. 63. S. 74.1.

³⁹ Повесть временных лет. / Подгот. текста, перев., ст. и коммент. Д. С. Лихачева; Под. ред. В. А. Адриановой-Перетц. Ч. 1. С. 86.

⁴⁰ Strahl P. Geschichte des russischen Staates. Bd. 1. Hamburg, 1832. S. 150.

⁴¹ Wartner M. Az Árpádok családi története. Nagy-Beckerek, 1892. S. 112; Baumgarten N. de. Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides russes du Xe

au XIIIe siècle. P. 7, tabl. 1 (autor powoływał się na *Johannis Pistorii Niddani etc. Genealogia Regum Hungariae ex Optimis quondam Scriptoribus Explicata, nunc vero emendata, et ad Hodiernum usque diem continuata a Joanne Georgio Schwandtnero. // Scriptorum rerum Hungaricarum veteres ad genuini. T. 3. b. m. i d. w. P. 167-189.* W dziele tym Pistorius ograniczył się do wskazania Rusinki jako żony Władysława, ojca Andrzeja, Beli i Leventy, tamże. P. 172); Шушарин В. П. Русско-венгерские отношения в IX в. // *Международные связи России до XVII века. Москва, 1961. С. 154*; Пашуто В. Т. *Внешняя политика древней Руси. Москва, 1968. С. 50.*

⁴² Войтович Л. Княжа доба. С. 276.

⁴³ Юрасов М. К. Отражение перемен в политической ситуации Венгрии эпохи Арпадов в генеалогии Ласло Сара // *Восточная Европа в древности. Генеалогия как форма исторической памяти. С. 209.*

⁴⁴ Ocena wieku Marii Dobronegi w 1018 roku zależy od identyfikacji jej matki. Jeśli była córką Anny, urodziłaby się w lub przed 1011 rokiem, jeśli ostatniej żony Włodzimierza, mogła przyjść na świat później, w lub przed 1015 rokiem.

⁴⁵ Zdaniem Морозова L. E. Великие и неизвестные женщины Древней Руси // URL : http://www.e_reading.club/bookreader.php/150797/Morozova_-_Velikie_i_neizvestnye_zhenshchiny_Drevneii_Rusi.html (data dostępu : 1.03.2017), Maria przebywała stale w Polsce, gdzie małżeństwo zostało zawarte ok. 1037 roku, a następnie zaaprobowane przez Jarosława.

⁴⁶ Шахматов А.А. Разыскания о древнейших русских летописных сводах. С. 261, 262, 279-280. Podobnie : Цукерман К. Наблюдения над сложением древнейших. С. 256.

⁴⁷ Артамонов Ю. А. Проблема реконструкции древнейшего Жития Антония Печерского // *Средневековая Русь. Часть 3. / Отв. редактор А. А. Горский. Москва, 2001. С. 28-29, п. 72.*

⁴⁸ Слово о преподобном Моисеи Угрине. Господи благослови. // *Древнерусские патерики: Киево-печерский патерик ; волоколамский патерик. С. 52.* Na fragment ten zwrócił uwagę już Шахматов А. А. Разыскания о древнейших русских летописных сводах. С, s. 262-263.

⁴⁹ Слово о преподобном Моисеи Угрине. Господи благослови // *Древнерусские патерики : Киево-печерский патерик ; волоколамский патерик. С. 53.* Polikarp wspomniał również o «własnej wiedzy» wynikającej zapewne z tradycji ustnej.

⁵⁰ Wydaje się, że jako pierwszy wątpliwości zgłosił Szajnocha K. *Bolesław Chrobry opowiadanie historyczne według źródeł spólczesnych. Lwów, 1849. S. 255-256*; Karłowicz J. *Wyprawa kijowska Bolesława Wielkiego. Poznań, 1872. S. 14*; Иловайский Д. И. *Разыскания о начале Руси (Вместо введения в русскую историю). Москва, 1876. С. 415*; Шахматов А. А. *Разыскания о древнейших русских летописных сводах. С. 440, р. 2.*

⁵¹ Zaznaczony fragment wprowadzony został do archetypu *Povesti* (latopis początkowy) ok. 1070 roku według Михеев С. М. «Святополкъ съде в Киевѣ по отци» Усобица 1015-1019 годов в древнерусских и скандинавских источниках. С. 139.

⁵² ПСРЛ. Т. 42. Новгородская Карамзинская летопись. СПб., 2002. С. 61.

⁵³ W zasadniczej części zapisy zводу Karamzina niemal nie różnią się od wersji Powieści z najstarszych latopisów. Zob. : Повесть временных лет / Подгот. текста, перев., ст. и коммент. Д. С. Лихачева; Под. ред. В. А. Адриановой-Перетц. Ч. 1. С. 96-97; ПСРЛ. Т. 2. Летопись по Ипатьевскому списку. Москва 1998. С. 130-131.

⁵⁴ Михеев С. М. «Святополкъ съде в Киевѣ по отци» Усобица 1015–1019 годов в древнерусских и скандинавских источниках. V. 137-151, a szczególnie s. 141.

⁵⁵ Головкин А. Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X – первой трети XIII вв. С. 30-31.

⁵⁶ Banaszkiwicz J. Bolesław i Peredśława. S. 35.

⁵⁷ O źródłach latopisu nowogrodzkiego I zob. : Гиппиус А. А. К истории сложения текста Новгородской первой летописи // Новгородский исторический сборник. Санкт-Петербург, 1997. [Вып.] 6 (16). С. 3-72; Гиппиус А. А. К характеристике новгородского владычного летописания XII–XIV вв. // Великий Новгород в истории средневековой Европы : К 70-летию Валентина Лаврентьевича Янина. Москва, 1999. С. 345-364; Гиппиус А. А. Новгородская владычная летопись XII–XIV вв. и ее авторы (История и структура текста в лингвистическом освещении) // Лингвистическое источниковедение и история русского языка : <2004–2005>. Москва, 2006. С. 114–251; Михеев С. М. Кто писал «Повесть временных лет»? Москва, 2001. С. 13-16.

⁵⁸ Zob. Слово о преподобном Моисеи Угрине. Господи благослови // Древнерусские патерики: Киево-печерский патерик ; волоколамский патерик. С. 53.

⁵⁹ Sielicki F. Polsko-ruskie stosunki kulturalne do końca XV wieku // Acta Universitatis Wratislaviensis. 1997. Nr 1834. S. 25.

⁶⁰ Шахматов А. А. Обзорение русских летописных сводов XIV–XVI вв. Москва, Ленинград, 1938. С. 151-160.

⁶¹ Шахматов А. А. Обзорение русских летописных сводов XIV–XVI вв. С. 151-160; М. Приселков М. Д. История Русского летописания XI–XV вв. Ленинград, 1940. С. 149-161; Лихачев Д. С. Русские летописи и их культурно-историческое значение. Москва, Ленинград, 1947. С. 305, п. 3, 312-317 (autor stwierdził, że w latopisach nowogrodzkim IV i sofijskim I najlepiej zachował się latopis Focjusza z 1418 r.); Лурье Я. С. К проблеме свода 1448 г. // Труды Отдела древнерусской литературы / 1968 Т. 24. С. 142-146, tenże, wprowadzenie do ПСРЛ, том XLII. Новгородская Карамзинская летопись. Санкт-Петербург, 2002. С. 4-10 (po śmierci metropolity Focjusza). O braku jednomyślności i ścieraniu się poglądów wokół podstawy latopisów nowogrodzko-sofijskich świadczy polemika między Â. S. Lur'e, A. G. Bobrovem i G. M. Prohorovem. Zob. Прохоров Г. М. Материалы по-статейного анализа общерусских летописных сводов (Подборки Карамзинской рукописи, Софийская 1, Новгородская 4 и Новгородская 5 летописи // ТОДРЛ. Санкт-Петербург, 1999. Т. 51. С. 137-205; Прохоров Г. М. Летописные подборки рукописи ГПБ, Ф. IV. 603 и проблема сводного общерусского летописания // ТОДРЛ. Ленинград, 1977. Т. 32. С. 165-198; Лурье Я. С. Еще раз о своде 1448 г.

и Новгородской Карамзинской летописи // Там же. С. 199-218; Бобров А. Г. Новгородское летописание 20-х гг. XV в. // Там же. Санкт-Петербург, 1993. Т. 48. С. 187-191; tenże, Новгородские летописи XV века (Исследование и тексты) : Автореф. дисс. ... д-ра филол. наук. СПб., 199. Прохоров Г. М. Материалы поста-тейного анализа общерусских летописных сводов (Подборки Карамзинской рукописи, Софийская 1, Новгородская 4 и Новгородская 5 летописи. С. 139-140, wyraził opinię, iż autor pierwszej wersji latopisu Karamzina miał do dyspozycji zaginioną mutację Powieści minionych lat. Autor nie dostrzegał także konieczności istnienia czegoś na kształt «zwodu 1448 r.», a także był zwolennikiem ciągłości spisywania latopisów w XIII–XIV wieku. Omówienie dyskusji zob. Фомина Т. Ю. Дискуссионные аспекты изучения Новгородской четвертой летописи в отечественной историографии // Вестник томского государственного педагогического университета. 2009. Выпуск 5 (83). С. 143-147.

⁶² Линниченко И. А. Взаимные отношения Руси и Польши до половины XIV ст. Ч. 1. Русь и Польша до конца XII в., Киевъ, 1884. С. 94-95; Грушевський М. С. Історія України-Русі. Київ, 1992. Т. 2. С. 13, п. 1; Михеев С. М. «Святополкъ съде в Киевѣ по отци» Усобица 1015–1019 годов в древнерусских и скандинавских источниках. Москва, 2009. С. 137-138, 140-141. Zob. Kollinger K. Polityka wschodnia. S. 254-255, p. 381, słuszne uwagi na temat propozycji S. M. Miheeva.

⁶³ ПСРЛ. Т. 2. Летопись по Ипатьевскому списку. С. 131. Повесть временных лет / Подгот. текста, перев., ст. и коммент. Д. С. Лихачева; Под. ред. В. А. Адриановой-Перетц. Ч. 1. С. 97 jest «оканьный».

⁶⁴ ПСРЛ. Т. 42. Новгородская Карамзинская летопись. С. 61; ПСРЛ. Т. 6. Софийские летописи. Санкт-Петербургъ, 1853. С. 88, ПСРЛ. Т. 4. Ч. 1, Новгородская четвертая летопись. Ленинград, 1929. С. 108; ПСРЛ Т. 9. Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. Санкт-Петербургъ, 1862. С. 75; ПСРЛ. Т. 15. Издание 1-е. Летописный сборник, именуемый Тверскою летописью. Санкт-Петербургъ, 1863. С. 137; ПСРЛ. Т. 23. Ермолинская летопись. Санкт-Петербургъ, 1910. С. 18; ПСРЛ. Т. 24. Типографская Летопись. Петроградъ, 1921. С. 48; ПСРЛ. Т. 26. Вологодско-Пермская летопись. Москва, Ленинград, 1959. С. 39; ПСРЛ. Т. 26. Летописный сборник, именуемый летописью Авраамки. Санкт-Петербургъ, 1889. С. 40.

⁶⁵ Корольюк В. Д. Летописное известие о крестьянском восстании в Польше в 1037–1038 гг. // Академику Борису Дмитриевичу Грекову ко дню семидесятилетия. Москва, 1952. С. 72-73, widział w utworze o losach Predsławy źródło informacji dla autora żywota Mojżesza Węgrzyna oraz latopisów (np. powstanie w Polsce po śmierci Bolesława Chrobrego).

⁶⁶ Sielicki F. Polsko-ruskie stosunki kulturalne do końca XV wieku. S. 25.

⁶⁷ Kronika Thietmara. Ks. 8. R. 32. S. 620-622.

⁶⁸ Морозова Л. Е. Великие и неизвестные женщины Древней Руси // URL : http://www.e-reading.club/bookreader.php/150797/Morozova_-Velikie_i_neiz-

vestnye_zhenshchiny_Drevneii_Rusi.html (data dostępu : 1.03.2017).

⁶⁹ Kollinger K. *Polityka wschodnia*. S. 257, 350-352.

⁷⁰ Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem. L. 2, C. 12. P. 41-43.

⁷¹ Mierzwy kronika // *Monumenta Poloniae historica*. Ed. A. Bielowski. T. 2. Lwów, 1872. S. 189 : «Hic Boleslaus Ruthenos in tanta stravit copia donec Bug flumen cruoris concretum est coagulo».

⁷² *Kronika wielkopolska*. Przekł. K. Abgarowicz, oprac. B. Kürbis. Warszawa, 1965. R. 11. S. 73-74.

⁷³ *Ioannis Dlugosii Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae*. Lib. 1-2. Varaviae, 1964. P. 262.

⁷⁴ Aby urealnić konflikt Bolesława z Jarosławem kronikarz uśmiercił Włodzimierza Wielkiego w 1005 r. *Ioannis Dlugosii Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae*. Lib. 1-2. P. 250-251.

⁷⁵ *Ioannis Dlugosii Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae*. Lib. 1-2. P. 192-193.

⁷⁶ Samkowicz A. Krytyczny rozbiór *Dziejów Polski* Jana Długosza (do roku 1384). Kraków, 1887. S. 99, podejrzewał, że Długosz imię Mściśława przeniósł na księżniczkę wzorując się na wykazie synów Włodzimierza, wśród których był także Mściśław.

⁷⁷ Клосс Б. М. Русские источники книг *Анналов Яна Длугоша* // Щавелева Н. И. *Древняя Русь в «Польской истории» Яна Длугоша* (Кн. 1-6) : Текст, перевод, комментарий / Под ред. и с дополн. А. В. Назаренко. Москва, 2004. С. 50.

⁷⁸ ПСРЛ. Т. 4. Ч. 1. *Новгородская четвертая летопись*. С. 116; ПСРЛ. Т. 6. *Софийские летописи*. С. 129.

⁷⁹ *Ioannis Dlugosii Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae*. Lib. 3-4. Varaviae, 1970. P. 80.

⁸⁰ Węclewski Z. Wstęp do: *Kronika książąt polskich* // *Monumenta Poloniae historica*. T. 3. Lwów, 1878. P. 423-424. Grodecki R. Wstęp do *Anonima* tzw. *Galla* *Kronika polska*. Przekł. i oprac. R. Grodecki. Kraków, 1923. S. 52-53; Plezia M. Wstęp do *Anonim* tzw. *Gall*. S. LXXVIII-LXXIX; Dąbrowski J. *Dawne dziejopisarstwo polskie* (do roku 1480). Warszawa, Wrocław, Kraków. S. 41-42, 166-168.

⁸¹ Na temat relacji polsko ruskich w tym okresie zob. m.in. : Paszkiewicz H. *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego*. Kraków, 2003.

⁸² Sielicki F. *Polsko-ruskie stosunki kulturalne do końca XV wieku*. S. 125-133.

⁸³ *Kronika Thietmara*. Ks. 8, R. 33. S. 633. Пушкарева Н. Л. *Женщины Древней Руси*. Москва, 1989. С. 22, sugeruje, że wymiana miała dotyczyć tylko *Predslawy*.

⁸⁴ Головки А.Б. *Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X – первой трети XIII вв.* С. 29.

⁸⁵ Nie wiadomo, na jakiej podstawie: Labuda G. *Wyjaśniające się tajemnica Ostrowa Lednickiego* // *Mente et litteris. O kulturze i społeczeństwie wieków średnich*. Red. H. Chłopocka i in. Poznań, 1984. S. 108 : «Córka Bolesława, wróciwszy do kraju,

pozostała z pewnością na dworze ojca». Rosik S. Światopełk I, książę Turowa i Kijowa, w świetle «Kroniki Thietmara». W kręgu przekazów źródłowych do początków Białorusi // Великое княжество Литовское глазами российских и польских ученых // *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*. 2011. Nr 22. С. 5: «Z niewoli wydobyta została też jego małżonka, czyli córka Chrobrego (w zamian za uwolnienie rodziny Jarosława — oprócz jego siostry Przedstawy uprowadzonej do Polski)». Według Морозова L. E. Великие и неизвестные женщины Древней Руси // URL : http://www.e-reading.club/bookreader.php/150797/Morozova_-_Velikie_i_neizvestnye_zhenshchiny_Drevneii_Rusi.html (data dostępu: 1.03.2017) rozmowy zaczęły się po powrocie Bolesław do Polski, kiedy postanowił on uwolnić się od Przedstawy. Proponowanych warunków nie przyjął Jarosław z powodów politycznych.

⁸⁶ М. in. Войтович Л. Княжа доба. С. 273; Морозова L. E. Великие и неизвестные женщины Древней Руси. URL : http://www.e-reading.club/bookreader.php/150797/Morozova_-_Velikie_i_neizvestnye_zhenshchiny_Drevneii_Rusi.html (data dostępu: 1.03.2017); Labuda G. Wyjaśniające się tajemnice. S. 109; Карпов А. Ю. Ярослав Мудрый. Москва, 2004. С. 154, Тороп, В. Ярослав Мудрый. Быково, 2012. С. 124-125, 131-132.

⁸⁷ Dvornik F. *The Making of Central and Eastern Europe*. London, 1949. P. 254; Labuda G. Wyjaśniające się tajemnice. S. 109. Tegoż. Tajemnica budowli grodowych i sakralnych na Ostrowie Lednickim u progu XI stulecia. Tegoż, *Studia nad początkami państwa polskiego*. T. 2. Poznań, 1988. S. 404-411; Назаренко А. В. Древняя Русь на международных путях. Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX–XII вв. Москва, 2001. С. 457-458, tenże. Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков. С. 196. Шайкин А.А. Повесть временных лет история и поэтика. Москва, 2011. С. 154. W sprawie rzekomego małżeństwa zob. uwagi Balzer O. *Genealogia Piastów*. Oprac. Jan Tęgowski. Kraków 2005. S. 88.

⁸⁸ Назаренко А. В. Древняя Русь на международных путях. Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX–XII вв. С. 458, zwrócił uwagę na stwierdzenie, że Thietmara o braku zgody Kościoła na małżeństwo Bolesława z Odą z powodu jego zawarcia po siedemdziesiątymy. *Kronika Thietmara*. Ks. 8, R. 1. S. 580-581, P. 11. Thietmar : Tamże. S. 580, dodał dziwną uwagę : «Nie cieszyła się ona jednak stanowiskiem matrony, szczególnie godnym takiego związku». Małżeństwo Bolesława, mimo tych zastrzeżeń, Thietmar uważała za legalne. O stosunku Thietmara do Bolesława np. Tyszkiewicz L. A. Motywy oceny Słowian w *Kronice Thietmara* // *Studia z dziejów kultury i ideologii ofiarowane Ewie Maleczyńskiej w 50 rocznicę pracy dydaktycznej i naukowej*. Wrocław, Warszawa, Kraków, 1968. S. 113-115.

⁸⁹ Balzer O. *Genealogia Piastów*. S. 87-88, 135-136, nie dostrzega zakłóceń w pożyciu Bolesława i jej niemieckiej małżonki w latach 1018–1019. Uznaje, że córka Chrobrego i Ody urodziła się w końcu 1018 lub w 1019 r. Kombinacja ta wynika z faktu małżeństwa polskiego księcia z córką margrabiego w styczniu-lutym 1018 ro-

ku oraz zaręczyn ich córki, księżniczki Matyldy z Ottonem ze Schweinfurtu w 1035 r.; Jasiński K. *Rodowód pierwszych Piastów*. Poznań, 2004. S. 89, 124-126, datuje urodziny Matyldy na lata 1018–1025. Losy Ody po roku 1018 nie są źródłowo udokumentowane. Z przekazu Thietmara wynika, że żyła w czasie wyprawy kijowskiej.

⁹⁰ Янин В. Л. *Некрополь новгородского Софийского собора*. Москва, 1988. С. 33.

⁹¹ Bolz B. Inskrypcja na brązowym krążku z Ostrowa Lednickiego. Materiały dyskusyjne // *Mente et litteris. O kulturze i społeczeństwie wieków średnich*. Red. H. Chłopocka i in. Poznań, 1984. S. 100-101.

⁹² Labuda G. Wyjaśniające się tajemnice. S. 109. Tegoż. *Studia nad początkami państwa polskiego*. T. 2. S. 405-424. Nie wiadomo dlaczego G. Labuda wspomniał o synu Bolesława. W grobie lednickim nie stwierdzono żadnych szczątków dziecka, w związku z czym nie można było określić jego płci. A. V. Nazarenko, w komentarzu do Щавелева Н. И. *Древняя Русь в «Польской истории» Яна Длугоша* (Кн. 1-6) : Текст, перевод, комментарий. С. 382, uznał hipotezę G. Labudy za «zasługującą na uwagę».

⁹³ Górecki J. Preromańskie pochówki panujących i dostojników w tzw. II kościele na Ostrowie Lednickim // *Studia Lednickie*. 1991. T. 2. S. 124-125. O pochówku dziecka wywnioskowano na podstawie wielkości grobu i zarysów pozostałych po trumnie.

⁹⁴ Tamże. S. 127 : «Znane są nam daty śmierci Bezpryma (1032) i Ottona (1033 r.; O. Balzer 1895, s. 63, 72). Z jednym z nich łączyłbym większy z grobowców pobudowanych w nawie, mniejszy zaś wiązałbym z nie odnotowanym w źródłach dzieckiem piastowskiego rodu».

⁹⁵ Grygorowicz A. Gdzie Kazimierz odnowiciel mógł poznać Marię Dobronegę? // *Polonia Minor Medii Aevii. Panu Profesorowi Andrzejowi Żakiemu w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*. Red. Z. Woźniak, J. Gancarski. Kraków-Krosno, 2003. S. 527-528, P. 9. Na Ostrowie Kazimierz Odnowiciel miał także poznać Marię Dobronegę.

⁹⁶ Wrzosek A. O szczątkach Chrobrego // *Przegląd Antropologiczny*. 1927. T. 2. Z. 2. S. 43-50; Gansiniec R. Grobowiec Bolesława Chrobrego // *Archeologia*. 1949. T. 3. S. 137-138; Nowacki J. *Dzieje archidiecezji poznańskiej*. T. 1. Poznań, 1959. S. 586-587. W tym wypadku kobiety nie łączono z Rusią. Jasiński K. *Rodowód Pierwszych Piastów*. S. 89, sądził, że chodziło o zwłoki Emnildy.

⁹⁷ Czy istniał związek między ciałem dziecka ekshumowanym z grobu na Ostrowie Lednickim a rzekomo odkrytym w Poznaniu, nie wiadomo. Sprawa poznańskich odkryć jest niejasna. Egzekwie w katedrze odbyły się tylko za duszę Bolesława. Ciekawe informacje w kontekście przechowywania w Poznaniu doczesnych szczątków Chrobrego przekazał Tadeusz Czacki, zob. Naruszewicz A. *Historia narodu polskiego* T. 4. Lipsk, 1836. S. 147, p. : «Kiedy za Czartoryskiego biskupa Poznańskiego, spalił się kościół, z zapadłego grobu wyjęte kości Bolesława i drugiego mężczyzny. Zda się, że te drugie szczątki były Mieczysława. Ozdób już żadnych nie było, prócz

kawałków złotej drucianej w jedwabiach materyi. Do tychczas w kapitulazurze te kości są chowane, i ich część w darze od Kapituły otrzymałem». Gansiniec R. Grobowiec. S. 138, zwrócił uwagę na rozbieżności w relacjach dotyczących translacji prochów Bolesława Chrobrego, zarzucając autorowi zapisu w Kronice Kolegium Jezuickiego, że jest «tylko echem pogłosek, wprawdzie sensacyjnych, ale niesprawdzonych. Wszystko bowiem przemawia przeciwko temu, by w grobowcu było więcej niż jedna jedyna trumna samego króla...». Ostatecznie nie wiadomo skąd różnica w relacjach. Gansiniec R. Tamże. S. 160, odniósł się także do sprawozdania T. Czackiego: «<...> Tadeusz Czacki, świadek co do poznańskich rzeczy bardzo lekki, by nie powiedzieć lekkomyślny <...>».

⁹⁸ Labuda G. *Studia nad początkami państwa polskiego*. T. 2. S. 416-427. O kłąt-wie: Anonima tzw. Galla kronika. L. 1. C. 19. P. 43: «Que plaga creditur eo toti terre communiter evenisse, quia Gaudentius, sancti Adalberti frater et successor, occasione qua nescio dicitur eam anathemate percussisse».

⁹⁹ Podobnie można potraktować hipotezy dotyczące pobytu na Ostrowie Lednickim Anastazego z Chersonozu. W tym wypadku sprawa jest o tyle interesująca, że zachowanie duchownego w Kijowie po zwycięstwie Jarosława prawdopodobnie zamykało mu drogę powrotu na Ruś. Na temat hipotez m.in. Sachs R. *Archeologiczne zabytki specjalne a charakter kultu chrześcijańskiego na Ostrowie Lednickim w pierwszej połowie XI wieku*. // *Gniezno. Studia i materiały historyczne*. 1987. T. 2. S. 282; Biedroń A. *Kościół jednonawowy*. // *U progu chrześcijaństwa w Polsce: Ostrów Lednicki* / red. K. Żurowska. Kraków, 1993. S. 99-101; Kara M. *Domniemany grób księcia Władysława Laskonogiego w opactwie oo. Benedyktynów w Lubiniu k. Kościana – głos w dyskusji*. // *Opactwo Benedyktynów w Lubiniu. Pierwsze wieki istnienia. Materiały z IV sesji Lubińskiej z okazji 850-lecia konsekracji ołtarza NMP 14-15 października 1995 r.* Poznań, 1996. S. 94, p. 3; Kollinger K. *Polityka wschodnia*. S. 259-267.

¹⁰⁰ Banaszekiewicz J. *Bolesław i Predsława*. S. 31.

¹⁰¹ Dla osiągnięcia retorycznego efektu, J. Banaszekiewicz nieco wykroczył poza źródłową rzeczywistość, łącząc ze sobą różne relacje. Predsława imiennie występuje w najstarszych wersjach Powieści minionych lat i żywotach Borysa i Gleba jako sojuszniczka Jarosława. W pozostałych przypadkach, poza późnymi latopisami nowogrodzkimi, mamy do czynienia z anonimowymi księżniczkami ruskimi.

¹⁰² Strzelczyk J. *Bolesław Chrobry*. S. 140: «Tymczasem, jak wykazały oparte na szerokim tle porównawczym badania Jacka Banaszekiewicza, w postępowaniu wobec Predsławy nie było nic uwłaczającego i wolno domniemywać, że aprobowała ona ten związek». Trudno stwierdzić, na jakiej podstawie autor ustalił stosunek księżniczki do zaistniałej sytuacji.

¹⁰³ Łowmiański H. *Początki Polski*. T. 6. Cz. 1. S. 76, p. 122. Argumentacja zaprezentowana przez historyka w żadnej mierze nie wystarcza do próby utożsamienia Polki z Predsławą.

Kryshtof Benuskevich. Or Princess Predslava was the victim of the «dynastic»

revenge of Boleslaw the Brave; Or representations of late medieval chroniclers? The article reviews the Predslava, daughter of Vladimir the Great. According to the Novgorod chronicles of the 15th-16th centuries, after the capture of Kiev by Boleslaw the Brave, the princess was the concubine of a Polish prince. Then Boleslaw kidnapped her to Poland. This version of events is accepted by historians. The problem lies in the fact that in the oldest German, Polish and Rus sources. Preslava does not take place in this role. It is not known which sources were the basis for the story narrated by the Novgorod chronicle. There is a possibility that Predslava consideration in these chronicles monuments had no adequate explanation.

Key words: Rus, Poland, Predslava, Boleslaw the Brave, Yaroclav the Wise, international relations.

Отримано: 8.05.2017 р.

УДК 930.1(477)(092):94(477):327.7«1648-1657»

Володимир Верстюк

ДІЯЛЬНІСТЬ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ПО СТВОРЕННЮ АНТИПОЛЬСЬКОЇ КОАЛІЦІЇ В ОЦІНЦІ М. КОСТОМАРОВА

Володимир Верстюк. Діяльність Б. Хмельницького по створенню антипольської коаліції в оцінці М. Костомарова. У статті на основі аналізу праць М. Костомарова з'ясовано відносини Гетьманщини з Кримським ханством, Османською імперією, Московією, Швецією, Придунайськими князівствами (Молдовою, Валахією та Трансильванією) в 1648–1657 рр. у контексті формування антипольської коаліції. Учений встановив, що її головним союзником у боротьбі проти Речі Посполитої з весни 1648 р. по грудень 1653 р. було Кримське ханство. Контакти з Портою, на думку дослідника, уряд Б. Хмельницького встановив перш за все для нейтралізації загрози з боку династії Гіреїв. Турецький вектор зовнішньої політики мав завжди прихильників серед козацької старшини, але на заваді прийняттю протекції стали міжконфесійні суперечності та ментальні установки українців, які вбачали в мусульманах одвічних ворогів.

Виявлено, що М. Костомаров вперше в історіографії охарактеризував відносини Війська Запорозького з Придунайськими князівствами, а також висловив слушне припущення, що семиградський князь Дьєрдь І Ракоці, претендуючи на польський престол, шукав порозуміння з Б. Хмельницьким. Щодо контактів із Швецією, то, на думку вченого, їх було започатковано в 1650–1652 рр.

Відносини з Московією в трактовці дослідника до кінця 1653 р. мали епізодичний характер. Цар Олексій Михайлович насамперед відстоював інтереси власної держави. Про це свідчить укладення в жовтні 1656 р. Віленського перемир'я між Московією та Річчю Посполитою.